

heidegger și eliade – o lectură ratată?

IONEL BUȘE

En idéologisant la pensée philosophique, Daniel Dubuisson diabolise tout l'histoire de la philosophie: «de Platon à Heidegger et Eliade, les penseurs de l'Être se sont rangés aux côtés de régimes totalitaires (de l'oligarchie spartiate au Reich nazi)», écrit-il. Mais une oeuvre n'est toujours ni unitaire, ni égale, ni conséquente. On peut trouver dans l'oeuvre, en l'analysant, certaines correspondances, même idéologiques, selon la grille de lecture et le but poursuivi par celui qui l'étudie, mais ce qui reste est ce à quoi une communauté scientifique a consenti par des évaluations et des revalorisations, au long du temps.

De curând a apărut o carte la Paris despre „filosofia nazistă” a lui Heidegger¹. Întrebarea este, după atâta literatură anti-Heidegger, ne mai spune filosoful altceva decât ideologie cum ne sugerează autorul acestei lucrări?

Lectura unei opere sau a unui autor poate fi ratată în cel puțin două moduri. Primul ține de lipsa efectivă a exercițiului gândirii, de inabilitatea de a înțelege textele originale, inabilitate care duce la mutilarea lor prin grile simpliste, diletante, hibride, mai cu seamă în mediile educaționale. Din păcate, acest lucru are un impact destul de important asupra studentului făcând un mare deserviciu filosofiei și disciplinelor umaniste, în general. Acest lucru ține de tradiția învățământului fiecărei universități în parte și de rigorile ei. Al doilea

---

¹ Emmanuel Faye, *Heidegger. L'introduction du nazisme dans la philosophie*, Albin Michel, 2005.

mod, ține mai puțin de exigențele conținutului propriu-zis, cât mai ales de un *apriori* formal care se situează în afara operei, dând, în același timp, impresia că se află în ea. O astfel de lectură este cea a lui Daniel Dubuisson în *Mythologies du XXe siècle*², partea a treia, unde autorul, un fost elev al lui Georges Dumézil, interpretează *in corpore* pe mai puțin de 13 pagini, atât gândirea lui Heidegger cât și opera lui Eliade, printr-o grilă de lectură din afara operei. Am să reiau, în cele ce urmează, unele critici formulate într-un articol cu ani în urmă, publicat în *Caietele Mircea Eliade*, detaliind câteva aspecte pe care le consider importante în această „judecată” extrem de aproximativă pe care o face Dubuisson operelor lui Heidegger și Eliade. Spuneam atunci că eroarea însușită de sociologul de la Universitatea din Lille este una de tipul echivocației, eroare logică a compoziției bazată pe presupuziția potrivit căreia se consideră adevărat pentru întreg ceea ce este adevărat, eventual, doar pentru părți luate separat, eroare care se practică, adesea în textele cu caracter propagandistic, în presă, în anumite emisiuni televizate cu diverși părelnici politici etc. De ce eroare, pentru că teza amatoristă a lui Dubuisson în ale filosofiei pleacă tocmai de la un clișeu politic cu privire la gândirea lui Platon, considerat peste secole autorul moral al totalitarismului, construindu-și argumentele de pe pozițiile științifice, spune el, ale antropologiei comparate. În mod rudimentar autorul își îndreaptă critica asupra fundamentelor filosofiei, respectiv asupra ontologiei platoniciene, a dihotomiei Idei-lume sensibilă cu toate conceptele prime care țin de aceasta: ființă-devenire, unu-multiplu, întreg-parte etc. Pretențiile sale de științificitate accentuează ideea demitizării și a dezeroizării istoriei tuturor construcțiilor metafizice, considerate identitare și responsabile, în ultimă instanță, de criza spiritului și de apariția ideologiilor totalitare de extremă dreaptă în Europa secolului XX.

Citându-l în trecere pe sociologul Pierre Bourdieu, cu al său concept de „revoluție conservatoare”³, Dubuisson afirmă fără echivoc că există afinități clare între ideile lui Heidegger și Eliade și ideologia care a determinat crimele monstruoase ale nazismului, *recte Mein*

---

² Danile Dubuisson, *Mythologies du XXe siècle*, Presses Universitaires de Lille, 1993.

³ Pierre Bourdieu, *L'ontologie politique de Martin Heidegger*, Minuit, Paris, 1988.

Kampf. Încă din primele pagini aflăm că opera lui Eliade nu a dat naștere decât la reacții contradictorii. Dubuisson și le explică prin caracterul ambiguu, neclar, care ar caracteriza-o. Prin aceasta lasă să se înțeleagă, de fapt, că ambiguitatea și neclaritatea ar veni din teze nedemonstrabile, precum este cea care presupune „l’existence d’une instance transcendente, le sacré, qui possède la faculté de se rendre visible aux yeux de l’homme”⁴. Acestea ar fi de natură metafizică, cu alte cuvinte, o colecție de speculații care nu ar avea nimic de a face cu știința religiilor. Pe de altă parte, în mod contradictoriu, el afirmă că nu caută să demonstreze că „les individus Heidegger et Eliade” au fost și au rămas partizanii convinși ai ideologiilor fascinante, ci, mai modest, că va încerca să identifice în operele lor „quelques thèmes communs” susceptibile „de traduire ou de servir toute conception sociale et politique contraire aux principes de la démocratie et l’humanisme modernes”⁵. Cu alte cuvinte, Dubuisson are pretenția că va examina pe câteva pagini concepțiile celor doi despre om, ostile idealurilor luminilor, idealuri pe care se sprijină „umanismul contemporan” (libertate individuală, toleranță, democrație politică, progres social, dreptul la fericire, garanții juridice, cetățenie etc.). Prin artifiциul cunoscut, metafizica de la Platon la Heidegger și Eliade este redusă, după un model popperian mult simplificat, la o schemă „ideologică fundamentală” care asociază în mod constant trei caracteristici: „1. Césure ontologique et priorité de l’Etre (ou de l’Idée ou de l’Esprit); 2. Supériorité spirituelle de l’élite sur la masse populaire; 3. Conception pessimiste de l’histoire conçue comme un déclin entraînant une décadence généralisée. D’où la nécessité d’une *renovatio*, conduite par les meilleurs et visant un retour à l’Origine (c’est à dire au point 1)”⁶. Fundamentele metafizicii platoniciene, care asociază lumea suprasensibilă cu sufletul și aristocrația în opoziție cu lumea materială, trupul și poporul, sugerează Dubuisson, au determinat și inspirat toate speculațiile politice conservatoare care susțin o ordine socială inegalitară. Astfel, de la Platon la Heidegger și

---

⁴ Daniel Dubuisson, *op. cit.*, p. 223.

⁵ *Op. cit.*, p. 292.

⁶ *Op. cit.*, pp. 293-294.

Eliade „les penseurs de l'Être se sont toujours rangés aux côtés des régimes totalitaires (de l'oligarchie spartiate au Reich nazi); au contraire, la plupart des penseurs rationalistes et matérialistes, de Démocrite à Russel, ont été partisans de la démocratie, simplement peut-être parce que le rationalisme et le matérialisme supposent que l'on accepte le double principe du progrès et de la relativité”⁷. Asemenea clișee politice nu se deosebesc cu mult de sloganele egalitarismului bolșevic, ale luptei de clasă din anii cincizeci sau ale confruntărilor dintre „materialism și idealism” după un model marxist simplificat în care Lenin și chiar Stalin par a fi vioara primă. Ideologia este luată din nou drept grilă de lectură pentru o istorie a metafizicii, prima grijă a autorului fiind de a construi un model de interpretare care să stabilească o relație indubitabilă între Eliade și Heidegger în ceea ce privește originile metafizice ale gândirii lor politice. Astfel, admirația pe care Eliade o are față de filosoful german este prezentată în termenii unei afinități materializate prin împrumutul unor expresii ca: „Urgrund”, „modes d'être”, „ontique”, care în opinia lui Dubuisson au conotații ideologice dincolo de complexitatea tehnică a scriiturii heideggeriene. Nici un comentariu asupra criticii pe care o face Eliade istoricismului și implicit lui Heidegger în *Mitul eternei reînțoarceri*, lucrare pe care autorul o numește „Eterna reînțoarcere a antisemitismului”.

Pornind de la caracteristicile enunțate, Dubuisson construiește mitul politic al „antiumanismului” modern de tip Eliade și Heidegger. Dihotomia sacru/profan, a cărei complexitate hermeneutică vine după o istorie care începe cu școala sociologică franceză, este redusă la cuplul inițiați/mase (popor), la Heidegger luând forma raportului dintre cei puternici „les forts” și cei slabi sau „les demi-hommes”. De aici și „misiunea spirituală” a unui „popor metafizic” cum este poporul german⁸. Această diferență ontologică a tradiției metafizice occidentale ar coincide „cu o viziune elitistă a lumii sociale” care de la Platon la Heidegger și Eliade apără primatul „Ființei”. Spengler este

---

⁷ *Op. cit.*

⁸ Ultimele două citate sunt împrumutate din lucrarea lui Jean Michel Palmier *Les écrits politiques de Heidegger*, L'Herne, Paris, 1968

invocat aici pentru interpretarea care convine, potrivit căreia Ființa este contemporană Originii, modului de a fi autentic, pe când lumea actuală este una a declinului care „s-a îndepărtat de origini”, în termenii lui Eliade, sau „a uitat ființa” în cei ai lui Heidegger. Schimbarea, printr-o *renovatio* (Eliade) a lumii occidentale, sau printr-o *Kehre* (Heidegger), capabilă „să survină” ceea ce a fost uitat, este sensul morții acestei lumi adusă în declin de iudeo-creștinism. Dubuisson găsește, în consecință, în opera lui Eliade, „une fascination morbide pour la violence et la destruction qui apparaissent comme des phases indispensables à toute création d’une élite et à toute régénération du monde”⁹, expresie a „noului umanism” pe care l-ar propune din perspectiva propriei istorii a religiilor. Autorul avansează astfel ideea că „la césure ontologique et la primauté de l’Être, la nécessaire subordination du peuple à une élite *spirituelle*, la croyance en une décadence des mœurs et la nécessité d’une indispensable restauration apparaissent comme les trois thèses générales dans lesquelles, depuis Platon, puise toute pensée politique soucieuse de gouvernement des hommes”¹⁰. Cele două sisteme de gândire, fiecare în manieră proprie, cel filosofic heideggerian și cel de fenomenologia religiei al lui Eliade, n-ar face decât să susțină (în secolul XX) aceste principii metafizice, fapt ce s-ar reflecta, fără îndoială, și în implicațiile politice, ale celor doi, din anii treizeci. Opera de istoric al religiilor a lui Eliade ar deveni, astfel, transfigurarea angajamentelor sale politice și ideologice din tinerețe, cărora autorul le-ar conferi un „pseudo-destin ontologique”. De asemenea, discursurile „mistice” ale lui Eliade și Heidegger, „fascinați”, unul de primitivi, celălalt de presocratici, sunt asociate imaginii potrivit căreia cei doi sunt stăpânii metafizici ai adevărului și destinului lucrurilor. „Preținșii” cunoscători ai originilor, cum îi numește Dubuisson, ne-ar oferi o retorică a speculațiilor, potrivit căreia tot ceea ce se raportează la perioada fondatoare a originilor (Ființei, Sacrului) „est quelques chose de mystérieux, d’indicible, voilé

---

⁹ Daniel Dubuisson, *op. cit.*, p. 296.

¹⁰ *Op. cit.*, p. 296.

au regard et à l'entendement du grand nombre"¹¹. Nu este un motiv de îngrijorare, pentru că ei (specialiștii) ar deține cheia dezvăluirii acestui adevăr ascuns de la începuturi, autorul aducând în discuție „la fameuse *a-lètheia* heideggerienne” și situația privilegiată a istoricului religiilor care ar avea pretenția de a recupera sau restabili semnificațiile uitate ale originilor. Nu am întâlnit ceva mai vulgarizator la adresa filosofiei, în afară, poate, de injuriile lui Günter Grass (animator al campaniei electorale a lui Willy Brandt) care-l numește pe Heidegger, într-un cunoscut roman, *Années de chien*, „espèce de chien ontique”, „...de chien nazi présocratique”¹². Stupoare! De curând Günter Grass, instanța morală care a condamnat nazismul și a primit premiul Nobel pentru literatură, a mărturisit în cartea sa de memorii „Decojiind ceapa” că a făcut parte din trupele de elită naziste Wafen-SS, în care s-a înrolat voluntar la 17 ani.

Ontologia antisemită și antifascistă Heidegger/Eliade s-ar sprijini astfel pe trei termeni: Țăranul, Natura și Originea. Primul, legat de pământ și de natură, trăiește în familiaritatea complice a ființei fiind „susceptibil de a încarna cel mai bine permanența”. Simbol al sedentarității el se opune rătăcitorului, exilatului, dezrădăcinatului, apatridului, celui fără acoperiș, se înțelege, evreului. Întemeiate pe acest trio „ontic” (Originea, Țăranul, și Natura) principiile politice ale lui Eliade nu se pot distinge decât prin resentimentul cu privire la democrația modernă și al eticii iudeo-creștine¹³. Prin urmare, apologia unei societăți naturale, agrare, primitive, bazată pe violență, pe irațional care-i exclude pe indivizii atipici, pe evreul apatrid, ar fi modelul de societate pe care doresc să-l construiască Eliade și Heidegger, contrar principiilor dreptului modern, creat pe baze raționale, pe ideea de progres, de toleranță și relativitate. Dacă asupra operei lui Eliade ar exista un ascendent, având în vedere formația sa de sociolog al mitului, asupra gândirii lui Heidegger cred că lectura nu este aproximativă, ci rudimentară.

---

¹¹ *Op. cit.*, p. 298.

¹² A se vedea François Fédier, *Heidegger: anatomie d'un scandale*, Robert Laffont, Paris, 1988, p. 218.

¹³ Daniel Dubuisson, *op. cit.*, p. 301.

În încheiere, am ales un exemplu pentru o altă față a interpretărilor ratate: este vorba de reacția unei părți a intelectualității occidentale asupra a două cărți ale lui Victor Farias, profesor de filosofie și sociologie chilian, fost elev al lui Heidegger. În 1987 îi apărea, direct în franceză, o carte devastatoare despre gândirea lui Heidegger (*Heidegger et le nazisme*, Ed. Verdier). Reacțiile au fost cât se poate de elogioase. Heidegger era din nou satanizat. Un răspuns pe măsură a fost dat de către François Fédier în lucrarea citată, în care autorul demontează rând pe rând toate supozițiile cu privire la fascizarea operei filosofului german. Anul acesta, de același autor anti-heideggerian, Victor Farias a apărut la o editură franceză cvasi-necunoscută (Jacques Grancher) lucrarea *La face cachée d'Allende : antisemitism et eugénisme*, în care Victor Farias demască ideologia și metodele naziste, de astă dată ale președintelui comunist, între 1970 și 1973, al statului Chile, Salvador Allende. Cel puțin o parte a documentelor, pe care autorul le citează, sunt reale, începând cu submediocra teza de doctorat în medicină a lui Allende, din 1938, în care transpare rasismul și antisemitismul pe care acesta a și încercat să le aplice odată cu venirea la putere 25 de ani mai târziu după căderea nazismului. El a refuzat, printre altele, să-l extrădeze pe ofițerul nazist Walther Rauff responsabil de moartea a peste 100.000 de evrei. În mod paradoxal, aceeași *intelighenția* occidentală trece cartea sub tăcere, și aceasta nu numai pentru că la vremea respectivă făcea elogiul victoriei «umanismului comunist» în America de Sud, sub directa îndrumare a fratelui de la Răsărit, ci pentru că e aceeași *intelighenția* care condamnă holocaustul, pe bună dreptate, dar nu și milioanele de victime ale stalinismului și comunismului din Europa de Răsărit. Aproape în același timp cu cartea lui Farias despre Allende (2005), apare, de astă dată la o editură prestigioasă (Albin Michel) lucrarea conferențiarului Emmanuel Faye cu care am început această conferință.

Vă veți întreba poate, de ce ar trebui să ne mai raportăm la astfel de lecturi sau interpretări. De ce să nu ne rămână indiferente? Din cel puțin două motive: în primul rând pentru că vocile unui Dubuisson sau Emmanuel Faye nu sunt niște voci oarecare și foarte multe publicații în Occident le elogiază poziția principiului corectitudinii

politice. În al doilea rând, că atât la Eliade cât și la Heidegger este vorba de o evidentă deformare, de o eroare acceptată în mod tacit ca adevăr: compromisul cu Legiunea sau cu nazismul în cazul lui Heidegger ar însemna, practic, introducerea lui în filosofie, după cum afirmă Emmanuel Faye. Pe motiv că gândirea celor doi ascunde un demers ideologic totalitar, atât Dubuisson cât și Faye sugerează o variantă de interpretare care nu ține cont de nici o hermeneutică filosofică. Doar de un apriori formal, cum spuneam, care, lăsând impresia că se află în interiorul operei, face implicit apologia unei ideologii resentimentare. Desigur, veți spune poate că și aceasta interesează mai puțin. Din momentul în care acest tip de lectură devine agresiv, însă, impunându-ne grile de interpretare ideologice sub umbrela ideii de deconstrucție a metafizicii, sub umbrela conceptelor de democrație, progres, umanism, drepturile omului, devine periculos să-l mai citezi pe Eliade în Europa sau chiar să mai pregătești o teză în Heidegger. Riști să fi considerat nu numai naționalist, esențialist și mitizator, ci și un simpatizant al extremei drepte.

Nu trebuie să ne rămână indiferent dacă o ideologie sau alta face jocurile în Europa cu privire la obiectivele educaționale, la statutul filosofiei și în genere al disciplinelor umaniste în școli și universități. Dacă se mai îndoiește cineva de acest lucru îl invit să citească numai câteva pasaje din prefața autorului cărții *Heidegger, l'introduction du nazisme dans la philosophie*: «Loin de faire progresser la pensée, Heidegger a contribué à occulter la teneur foncièrement destructrice de l'entreprise hitlérienne en exaltant sa *grandeur...*»¹⁴ Și ca să închei parafrazându-l pe Noica, în secolul în care au căzut vorbe grele împotriva filosofiei lui Platon, să nu citim Heidegger sau Eliade, dacă nu-i citim bine, și să-i lăsăm altor veacuri care nu vor mai sta să judece operele mari după mizeria proprie.

---

¹⁴ Emanuel Faye, *op. cit.*, p.10.